

PALEIS HET LOO

JAAAR VERSLAG

Paleis Het Loo 2017

PALEIS HET LOO

missie

Paleis Het Loo is een publieksgericht samenspel van paleis, tuinen en museum, waar met passie de geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau en zijn wooncultuur op een aansprekende wijze wordt getoond.

visie

We willen onze bezoekers raken met verhalen over het paleis en zijn bewoners. Door het heden en verleden op een verrassende wijze te verbinden, willen we bezoekers een onvergetelijke dag op Paleis Het Loo bezorgen.

INHOUDS OPGAVE

1	Directie & Raad van Toezicht	4
	Interview Manon Costa & Johan de Haan	10
2	Publiek & Programma	12
	Jaar in beeld	16
	Interview Bernadet van der Veen & Karlien Dijkstra	18
3	Verzamelen & Bewaren	20
	De belangrijkste aanwinsten in 2017	23
	Interview Martine Kilburn & Simone Derksen	26
4	Marketing & Communicatie	28
5	Organisatie & Maatschappelijke ondersteuning	32
	Interview Henriëtte Zwartkruis & Annet Buiting	36
6	Partners, Fondsen & Financiën	38
7	Conclusie & Vooruitblik 2018	44
	Facts & Figures	46
	Colofon	47

1

1

1 Deze tafel Diner na de jacht was tijdens Winterpaleis Het Loo gedekt met onder meer het 'Mecklenburg plateau', tafelzilver dat Prins Hendrik in 1901 van zijn ouders kreeg ter gelegenheid van zijn huwelijk met Koningin Wilhelmina. Ook Hendriks jachtseries, beschilderd met herten en zwijnen, stond op tafel. Dit servies is afkomstig uit het 'Boshuis' in Gortel (vlakbij Apeldoorn), dat in 1916 gebouwd werd als uitvalsbasis voor de jacht. Het is nu eigendom van Prinses Beatrix; daarom was ook het glasservies te zien met het monogram 'BC' van Prinses Beatrix en Prins Claus. Foto: Michiel Elsevier Stokmans.

2 Een hooggewaardeerd evenement was de musical Elisabeth in Concert. De Bassecour transformeerde in een openluchttheater voor vierduizend personen en zag er betoverend uit. Foto: Roy Beusker.

DIRECTIE & Raad van Toezicht

Toen wij op zondagmiddag 7 januari 2018 om 17.00 uur onder grote mediabelangstelling de voordeur van Paleis Het Loo op slot draaiden, kwam er een einde aan een periode van meer dan dertig jaar waarin het paleis toegankelijk was voor bezoekers. Sommigen waren weemoedig over een fase die nu definitief voorbij is, anderen verheugden zich over het begin van de vernieuwing en prachtige uitbreidingsplannen. In 2017 is hard naar dit moment toegewerkt en de medewerkers en vrijwilligers waren en zijn nauw betrokken bij dit spannende project. Tegelijkertijd was 2017 een regulier museumjaar dat bol stond van tentoonstellingen, activiteiten en evenementen, waar maar liefst 393.152 bezoekers op afkwamen. In dit jaarverslag leggen we dan ook met trots verantwoording af.

De belangrijkste tentoonstelling van 2017 was *Chapeaux! de hoeden van Koningin Beatrix*, waarin meer dan honderd hoeden van onze voormalige vorstin op een eigentijdse wijze waren gepresenteerd. Door de toevoeging van foto's en filmbeelden gaf de expositie ook een beeld van haar 33-jarige regeerperiode. H.K.H. Prinses Beatrix verzorgde, zonder hoed, op 22 maart onder veel belangstelling van de media de openingshandeling. De expositie was zeer succesvol en werd daarom met twee maanden verlengd.

Mede door het goede weer en de uitstekende samenwerking tussen de medewerkers van Paleis

Het Loo en Stage Entertainment, was het openlucht-schouwspel *Elisabeth in Concert* ook een enorm succes. Vlak erna ging de dertiende editie van het *Concours d'Élégance* van start, met talloze klassieke auto's uit binnen- en buitenland. De zomer werd afgesloten met het nieuwe evenement *Royal Polo at the Palace*, waardoor voor het eerst in onze geschiedenis polospelers met hun polopaarden over de voorvelden draafden. Dit evenement, waarvan een deel van de opbrengst naar een goed doel voor kinderen gaat, heeft de potentie om zich de komende jaren tot een belangrijke publiekstrekker te ontwikkelen.

2

Afsluiting van een periode, begin van een nieuwe fase

We sloten het jaar af met het populaire *Winterpaleis Het Loo*. Onder het motto 'Alles uit de kast' deden we de tafels met de mooiste serviezen die we de afgelopen jaren hebben laten zien. Bijzonder was dat het nieuwste servies van Koning Willem-Alexander en Koningin Máxima werd gepresenteerd, samen met de feestelijk gedekte tafels van hun 'verjaardagsdiner' dat op 28 april 2017 in het Koninklijk Paleis Amsterdam plaatsvond. En uiteraard was er de IJbaan. Medewerkers en vrijwilligers verzorgden met veel plezier de schaatsuitgifte. Deze editie trok de laatste twee weken van 2017 en de eerste week van 2018 een recordaantal bezoekers: 47.841. Dat had ook te maken met de laatste kans om het paleis te bezoeken.

In 2017 kwam een eind aan de voorbereiding van de Vernieuwing & Verbouwing. De aanbestedingen die in het verslagjaar moesten worden gedaan,

werden op tijd en binnen budget afgerond, waarna de contracten met de verschillende partijen konden worden opgesteld en getekend. Het bestemmingsplan werd zonder bezwaar vastgesteld. De zorgvuldige communicatie met onze bureaus heeft daar in belangrijke mate aan bijgedragen. Het paleis is weliswaar dicht, maar Paleis Het Loo gaat BuitenGewoon Open. De tuinen, stallen en de omgeving zullen de komende drie jaar een prominente rol spelen in onze programmering. En op het moment van schrijven is de asbestsanering in volle gang en graven machines een enorme kuil op de Bassecour. De Vernieuwing & Verbouwing is nu echt van start gegaan!

MICHEL VAN MAARSEVEEN
Directeur
Mei 2018

3 Met zichtbaar plezier opende H.K.H. Prinses Beatrix op 22 maart haar 'eigen' hoedententoonstelling. Foto: Frank van Beek.

4 Als onderdeel van BuitenGewoon Open (2018-2020) werd de tijdelijke winkel in het Entreegebouw in gebruik genomen. Foto: Michael van Oosten.

SAMEN STELLING van de directie

Algemeen directeur:

drs. M.P. (Michel) van Maarseveen

Belangrijkste nevenfuncties:

- Lid Raad van Toezicht Apeldoorn Marketing.
- Lid Raad van Adviseurs Vereniging Rembrandt.
- Lid Veluws Attractie Overleg.
- Lid Toeristisch Platform Apeldoorn.
- Lid stuurgroep CollectieCentrum Nederland.
- Lid Werkgroep Bekostiging Musea.
- Adviseur Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau.
- Adviseur Stichting Kastelen, Buitenplaatsen en Landgoederen.

Zakelijk adjunct-directeur:

drs. P.L. (Pien) Harms

Belangrijkste nevenfuncties:

- Vicevoorzitter cao-delegatie De Museumvereniging.
- Lid Financiële adviesgroep en projectgroep Organisatie & Samenwerking van het CollectieCentrum Nederland.

RAAD van Toezicht

De Raad heeft met genoegen het daadwerkelijke begin van de Vernieuwing & Verbouwing gadeslagen. De voorbereidingen werden in het verslagjaar afgerond en de herhuisvesting van de medewerkers verliep voorspoedig en naar ieders tevredenheid. De Raad is onder de indruk van de aanvang van de uithuizing van de 'paleiscollectie' naar de tijdelijke opslagplaats in Den Haag en verheugd over de creatieve wijze - BuitenGewoon Open, Anders Werken - waarop Paleis Het Loo zich tijdens de bouwperiode presenteert. Zo blijft Paleis Het Loo de komende drie jaar zichtbaar en relevant voor jong en oud én draagt het goede zorg voor zijn medewerkers en vrijwilligers.

Vergaderingen vonden plaats op 23 maart, 22 juni, 21 september en 27 november. In 2017 trad drs. C.C.M. (Kees) Vendrik, hoofdconoom van Triodos Bank, toe tot de Raad van Toezicht, als opvolger van Saskia Stuiveling die op 20 april 2017 onverwacht overleed. In het jaarverslag over 2016 hebben we met een in memoriam stilgestaan bij haar overlijden en teruggeblikt op haar grote betekenis voor Paleis Het Loo als lid van onze Raad van Toezicht.

Tijdens de vergadering van 23 maart werden de jaarrekening en het jaarverslag over 2016 in aanwezigheid van de accountant besproken en goedgekeurd. Tevens werd kennisgenomen van de accountantsverklaring en het accountantsverslag. In de vergadering van 27 november is de begroting voor 2018 door de directie toegelicht en door de Raad van Toezicht goedgekeurd.

Aansluitend op de vergadering van 21 september vond een brainstormsessie plaats met de directie en de afdeling Partnerships over de strategie voor de fondsenwerving inzake de Vernieuwing & Verbouwing. Mevrouw Verbeet en de heer Damen voerden op 9 juni een functioneringsgesprek met de directeur.

De directie hield de Raad op de hoogte via rapportages over de gang van zaken in het museum en memo's over belangrijke ontwikkelingen. De voorzitter en leden hebben regelmatig individueel contact onderhouden met de directie over uiteenlopende onderwerpen. Ook woonden zij museale activiteiten als openingen van tentoonstellingen bij.

De Raad van Toezicht is de directie, medewerkers en vrijwilligers zeer erkentelijk voor hun grote inzet en betrokkenheid bij het museum en is enthousiast over de start van de Vernieuwing & Verbouwing. De Raad heeft er alle vertrouwen in dat het aankomende jaar succesvol zal verlopen en ziet uit naar de activiteiten tijdens BuitenGewoon Open.

Namens de Raad van Toezicht,
GERDI VERBEET
Voorzitter

5 *Impressie van de nieuwe ondergrondse publieksetree.*

6 *De Raad van Toezicht en de directie van Paleis Het Loo in het tijdelijk depot te Lelystad. V.l.n.r.: Marc van Gelder, Marry de Gaay Fortman, Adriaan Geuze, Kees Vendrik, Gerdi Verbeet, Pien Harms, Marc Damen en Michel van Maarseveen.*

In de Raad van Toezicht van de Stichting Paleis Het Loo Nationaal Museum hadden in 2017 de volgende leden zitting: G.A. (Gerdi) Verbeet (voorzitter), ir. M.S.P. (Marc) Damen, mr. M.T.H. (Marry) de Gaay Fortman, drs. M.C. (Marc) van Gelder, prof. ir. A.H. (Adriaan) Geuze, drs. S. J. (Saskia) Stuiveling (†) en drs. C.C.M. (Kees) Vendrik (vanaf 1 september). Drs. Ph.C.B. (Flip) Maarschalkerweerd was adviseur van de Raad.

De Raad telt minimaal 5 en maximaal 9 leden. Leden van de Raad worden benoemd voor vier jaar en kunnen maximaal tweemaal worden herbenoemd.

- De eerste termijn van mevrouw Verbeet liep af op 1 september 2017; zij werd herbenoemd voor een tweede termijn.
- De eerste termijn van de heer Damen loopt af op 1 juli 2020; hij is herbenoembaar.
- De tweede termijn van mevrouw De Gaay Fortman loopt af op 1 januari 2019; zij is herbenoembaar.

- De derde termijn van de heer Van Gelder loopt af op 1 september 2020; hij is niet herbenoembaar.
- De eerste termijn van de heer Geuze loopt af op 1 september 2020; hij is herbenoembaar.
- De heer Vendrik werd met ingang van 1 september 2017 benoemd als lid. Zijn eerste termijn loopt af op 1 september 2021.

De leden van de Raad verrichten hun werkzaamheden ten behoeve van het museum met inachtneming van de Code Cultural Governance en ontvangen een bescheiden onkostenvergoeding. Met de directie is afgesproken dat de leden gedurende hun lidmaatschap een keer kosteloos gebruik kunnen maken van de zaalfaciliteiten. Eventuele bijkomende (catering)kosten zijn voor rekening van de gebruiker. De directie neemt in principe deel aan de vergaderingen van de Raad.

INTERVIEW

Manon Costa & Johan de Haan

Aan het begin van het interview vraagt Manon Costa, technisch projectleider van het Projectbureau Vernieuwing & Verbouwing, aan Johan de Haan, hoofdconservator van Paleis Het Loo: 'Waarom zitten we hier eigenlijk samen?'. Een verslag van het antwoord.

J [Lachend]: 'Misschien omdat we kort geleden samen een presentatie hebben gegeven over hoe Paleis Het Loo omgaat met erfgoed, voor de Erfgoed Academie. Ik voelde een zekere chemie'.

M: 'Ik heb daar verteld over de asbestsanering, jij over de uithuizing van de collectie'.

Dat zal niet de reden zijn.

J: 'Ik zit meer in de sturende lijn en toets de plannen van het Projectbureau op inhoud, of de conservatoren ermee uit de voeten kunnen. Die moet ik op de juiste manier voeden en met hun feedback kan ik weer constructieve invloed uitoefenen op onder anderen Manon'.

M: 'Ik maak de verbinding tussen die inhoudelijke feedback en hoe we met de bouwkundige elementen omgaan, bijvoorbeeld bij de asbestsanering. De opdracht is helder: het asbest moet eruit, dus wat is daarvoor nodig. Dat is de "wedstrijd": wint het asbest of het monument? Bij betimmeringen en lambriseringen is het nog wel te overzien, maar bij zeventiende eeuwse stucplafonds ... dan raadpleeg ik Johan'.

J: 'Het gezamenlijke doel is die asbestverwijdering, maar we hebben natuurlijk beiden een andere invalshoek. Dat is een potentieel spanningsveld'.

Is dat spanningsveld er wel, als al het asbest eruit moet?

M: 'Vanuit die opdracht tot volledige verwijdering pak je het probleem aan. Maar er zit spanning in, daar moet je je ogen niet voor sluiten'.

J: 'Er mag geen blijvende schade aan het interieur optreden, het

erfgoed moet zo veel mogelijk behouden blijven'.

M: 'We documenteren onze ingrepen. Er worden opnames voor- en achteraf gemaakt'.

Het lijkt me duidelijk waarom jullie samen aan tafel zitten. Maar hoe kwamen jullie bij Paleis Het Loo terecht?

M: 'Ik heb HTS Bouwkunde gedaan en werkte bij een calculatieadviesbureau, als "bestekenschrijver". Dat kan ik nu eenmaal goed. Dat deed ik als zelfstandige ook bij de verbouwing van het Rijksmuseum en het Mauritshuis. Bij het laatste museum werkte ik met Peter Bakkum [hoofd Projectbureau] en via hem kwam ik hier terecht'.

J: 'Ik ben sinds april 2017 hoofdconservator. Hiervoor werkte ik bij het Atelier Rijksbouwmeester als adviseur Monumenten, gebouwd erfgoed. Ik hoefde daar niet per se weg, maar ik kende Paleis Het Loo en de ambities spraken me enorm aan. Toen ik verhuisde naar Ede kwam ik nog een opstel tegen dat ik als tienjarige over Paleis Het Loo heb geschreven. Toen was ik dus al enthousiast'.

M: 'Ik reed uit Haarlem naar Apeldoorn en dacht: ik ga toch niet anderhalf uur in een auto zitten voor werk? Maar toen ik bij Kootwijk de snelweg afgang, kwam ik een kwartier later helemaal zen aan bij het paleis. Tuurlijk ga ik hier werken!'

Het Projectbureau werkt met alle afdelingen samen.

M: 'De lijnen zijn kort, dat is erg prettig. Maar je moet niet met iedereen over alles praten, dan wordt het chaos. Als het nodig is, leggen we contact. Voorlichting hoort er ook bij, en het markeren en gezamenlijk vieren van mijlpalen is minstens zo belangrijk'.

'Je bent en werkt wél in Paleis Het Loo. Wij doen het voor de medewerkers en de bezoekers'.

- Manon

'Het doel? Snel gezegd: een mooi museum op een prachtige plek, met bijzondere objecten en boeiende verhalen'.

- Johan

Foto: Marnix Klooster

J: 'De museale presentaties krijgen in 2021 een geheel nieuwe setting. Voor het Projectbureau is het noodzakelijk om te weten in welke lijnen er wordt gedacht, bijvoorbeeld in welke mate er gebruikgemaakt zal worden van digitale overdrachtstechnieken. Dan is het handig dat er stopcontacten op de juiste plaats zijn aangebracht, om maar iets te noemen'.

M: 'Wij overleggen met de architect. Dat gaat vooral over de architectonische ambitie versus praktische zaken. Vanuit verschillende werkgroepen komen op- en aanmerkingen, vragen en adviezen. Die worden besproken in de kerngroep, vastgesteld en vervolgens aan de architect medegedeeld. Het wordt altijd sterker en beter'.

Welke verhalen vertelt Paleis Het Loo in 2021?

J: 'Wij denken daar uiteraard al stevig over na. Niet alleen over de verhalen in het paleis, ook over die in de nieuwe ondergrondse tentoonstellingsruimte. We vertellen het verhaal van de Oranjes, maar maken hun wereld groter door de personen in de tijd te plaatsen, ook ten opzichte van anderen. Denk aan het upstairs downstairs-element, waardoor we ook de verhalen van het dienst- en keukenpersoneel vertellen. Dat kan uitstekend, zowel in tentoonstellingen als in het paleis, want we hebben dienstvertrekken'.

M: 'Wij denken in dit verband na over hoe circa 500.000 bezoekers straks door het paleis, de tuinen en de ondergrondse publieksruimte lopen. Dat houdt ook verband met de presentatie. Je zet niet alle topstukken bij elkaar, want dan wordt het op die plek gewoon te druk'.

De collectie zal een grote rol spelen.

J: 'Vergis je niet, wij moeten veel meer collectie laten zien. Dan gaat het om de magische combinatie van voorwerpen en verhalen, de manier

waarop je die presenteert. We hebben dus ook voor de collectie een gigantische restauratieopdracht, want in 2021 kun je eigenlijk geen ongerestaureerde objecten tentoonstellen. Overigens is dat niet de enige reden; ook het behoud van het object staat voorop, dat het weer minstens drie decennia meekan'.

M: 'Dat geldt ook voor het paleis en de gebouwen, de installaties en faciliteiten. Die moeten het ook minstens drie decennia uithouden'.

Wat moeten bezoekers meenemen? Nu, zo direct?

J: 'Dat het geweldig was, indrukwekkend en de moeite van het terugkomen waard. Op alle niveaus, van het detail tot het grote verhaal. Ik geloof heilig in de vergroting van de wereld waarin niet alleen onze koningen en koninginnen, Sisi, Churchill en de Queen, maar ook dienst- en keukenpersoneel rondliepen. Of neem een onderwerp als verdwenen monarchieën, of hoe de koninklijke families aan elkaar verwant waren en zijn. Het maakt het verhaal van de Oranjes boeiend en tegelijkertijd ben je op Paleis Het Loo. Meer paleis kun je in Nederland niet vinden'.

M: 'De Vernieuwing & Verbouwing is zowel voor de medewerkers als voor de bezoekers. Ik ben ervan overtuigd dat ze meer comfort en beleving zullen ervaren'.

Is er ook ruimte voor de actualiteit?

J: 'Zeker. Maatschappelijke relevantie is belangrijk, dan kun je veel meer laten zien. De actualiteit schuurt vaak een beetje, maar dat mag, zolang je handelt vanuit respect voor de voorwerpen, thema's en personen die wij hier belichten. Het koningshuis is immers een levend onderdeel van de maatschappij'.

2

7

7 Deze hoed werd door H.M. Koningin Beatrix gedragen bij het huwelijk van Z.K.H. Prins Willem-Alexander en H.K.H. Prinses Máxima (2002). Foto: Tom Haartsen.

PUBLIEK & Programma

Een zwoele zomeravond in juni op Paleis Het Loo. Bezoekers nemen plaats op tribunes die de Bassecour laten verdwijnen. Een verwachtingsvol geroezemoes maakt plaats voor de eerste tonen van *Elisabeth in Concert*. Pia Douwes zingt als keizerin Sisi de sterren van de hemel, terwijl Stanley Burleson in zijn rol van de Dood niet voor haar onder doet. Alle acht voorstellingen waren strak uitverkocht - in totaal 32.000 bezoekers - en de reacties waren zonder uitzondering lyrisch: 'Geweldige cast, uitzinnige solisten, prachtig orkest en last but not least een toplocatie' en 'Dat dit in Nederland kan!' Een avond om nooit te vergeten, echt kippenvolmomenten'.

Traditiegetrouw presenteerden we aan het begin van het verslagjaar een selectie van onze nieuwe aanwinsten in *Museumaanwinsten uitgelicht, bijzondere schenkingen & aankopen uit 2016* (7 februari 2017 t/m 7 januari 2018). Uniek voor deze editie was een nachtjapon versierd met borduursels van Koningin Wilhelmina. Er is namelijk nauwelijks koninklijke nachtkleding bewaard gebleven.

H.K.H. Prinses Margriet en prof. mr. Pieter van Vollenhoven vierden in 2017 hun gouden huwelijksjubileum. Ter gelegenheid daarvan was de gala-glasberline - ook bekend als Kleine Glazen Koets - te zien, waarin het paar na hun huwelijk in 1967 feestelijk werd rondgereden. In de tentoonstelling *Gala-glasberline, trouwkoets van Prinses Margriet & Pieter van Vollenhoven* (10 januari t/m 4 juni) pronkten ook onze gala-berline en de berline-coupé. De bezoekers kregen zo inzicht in koninklijk ceremonieel vertoon, zoals op Prinsjesdag en bij een inhuldiging of koninklijk huwelijk. De gala-glasberline behoort tot de collectie van het Koninklijk Staldepartement uit Den Haag en wordt nog regelmatig gebruikt.

In de tentoonstelling *Chapeaux! de hoeden van Koningin Beatrix* (23 maart t/m 27 augustus, verlengd t/m 29 oktober) werd een honderdtal hoeden van Beatrix gepresenteerd. Tijdens haar regeerperiode (1980-2013) droeg Koningin Beatrix een hoed bij talloze speciale gelegenheden, denk aan staatsbezoeken, ontvangsten, openingen en

prijsuitreikingen en natuurlijk Koninginnedag. De vele hoofddeksele zorgden voor een herkenbaar en vertrouwd beeld van de vorstin en maakten deel uit van haar representatieve werkkleding. Centraal stonden creaties van hoedenmakers Harry Scheltens, Emy Bloemheuvel en Suzanne Moulijn, gecombineerd met foto's van de gelegenheden waarop ze werden gedragen. Die combinatie maakte het voor de duizenden bezoekers een *trip down memory lane*. De expositie was fraai vormgegeven door Maarten Spruyt en Tsur Reshef en kwam tot stand in nauwe samenwerking met de Koninklijke Verzamelingen in Den Haag en H.K.H. Prinses Beatrix.

In de meivakantie (22 april t/m 7 mei) waren families met kinderen welkom in het *Kinderatelier*, waar ze zelf aan de slag gingen op hun *Paleisreis*. Tuinvrouw Roos vertelde in het atelier over bloemen en planten die in de zeventiende eeuw werden gekweekt voor de tuinen van Koningstadhouder Willem III en Koningin Mary II. Kinderen konden zelf 'zaadbommen' - bolletjes klei met bloemzaad - maken en deze mee naar huis nemen: we zijn benieuwd tot welke bloemenexplosies dat heeft geleid. Tijdens de zomer- en herfstvakantie was het *Kinderatelier* eveneens in vol bedrijf.

Paleis Het Loo was in het eerste weekend van juli voor de dertiende keer locatie van het prestigieuze klassieke autofestival *Concours d'Élégance* (1-2 juli). Met een totaal van 27.845 bezoekers werd een nieuw bezoekersrecord gevestigd. De mensen genoten van

8

9

10

11

8 H.K.H. Prinses Margriet en prof. mr. Pieter van Vollenhoven poseren op 10 januari 2017 met hun familie voor de gala-glasberline ter gelegenheid van hun 50-jarig huwelijksjubileum in een Koetshuis van Paleis Het Loo. Foto: RVD, Anko Stoffels.

9 Tijdens de September Tuinmaand stond de groente- en kruidentuin in de Koninginnetuin centraal. Foto: Sylvia Hormann.

10 Paleis Het Loo kreeg terecht het predicaat officiële botanische tuin. Niet alleen vanwege het behoud en beheer van een deel van de Nationale Plantencollectie, maar ook voor het delen van kennis over planten en tuinen.

11 De unieke nachttjapon van Koningin Wilhelmina, één van de aanwinsten die in de expositie Museumaanwinsten uitgelicht, bijzondere schenkingen & aankopen te zien was.

We zijn een aantrekkelijke dagattractie met een breed aanbod waar zo veel mogelijk bezoekers zich welkom voelen, verrijkende ervaringen opdoen en graag terugkomen. We leggen verbindingen tussen het heden, verleden en de toekomst.

12

13

de grote verzameling internationale klassieke auto's die streden om goedkeuring van de jury, de presentatie van de meest gerenommeerde automerken die hun nieuwste modellen toonden en de demonstratie sprint met vooroorlogse racewagens. En vanwege het grote succes hebben we in het verslagjaar het aantal Prinsen- & Prinsessendagen verdubbeld. Op totaal acht dinsdagen en woensdagen ontvingen wij honderden prinses, prinsessen en tientallen ridders die werden voorgesteld aan het koningspaar Willem en Mary met hun hofhouding.

Paarden geven op en rond Paleis Het Loo een vertrouwd en passend beeld. Daarom waren wij verheugd dat de eerste editie van het polo-evenement *Royal Polo at the Palace* op Paleis Het Loo plaatsvond (zaterdag 26 en zondag 27 augustus). Polo is een balsport te paard, waarbij het de bedoeling is een kleine bal met een 'mallet' (een soort golfclub) in het doel van de tegenstander te slaan. Er stonden vier professionele poloteams op het speelveld, waarlangs antieke 'coaches' stonden; typisch Engelse vierspan sportrijtuigen, waarin passagiers in passende kleding genoten van de wedstrijden.

Tijdens de *September Tuinmaand*, een tuin om op te eten (1 t/m 30 september) vertelden tuinconservator Renske Ek en tuinbaas Willem Zielemann bezoekers over de werkzaamheden in de Floriskas en de eigen kwekerij van Paleis Het Loo. Ook kon een kijkje worden genomen in de Bloemenkamer, waar de Tuindienst wekelijks boeketten maakt voor het paleis. In de Koninginnetuin was een groente- en kruidentuin aangelegd en een proeverij met confituren uit de exclusieve productlijn van Paleis Het Loo.

De beloning voor het decennialange vakmanschap van de medewerkers van de Tuindienst was de toekenning van het predicaat officiële botanische tuin. Paleis Het Loo beheert een aantal bijzondere plantencollecties, die 'begonnen' zijn door de eerste bewoners van het paleis, de al genoemde Willem en Mary. Hiertoe behoren onder meer de Citruscollectie met sinaasappelbomen van meer dan driehonderd jaar oud, enkele historische fruitrassen en orangerieplanten. Daarom sloten we in de herfstvakantie aan bij de landelijke campagne van de Nederlandse Vereniging voor Botanische Tuinen: *De Tuin als Lab* (14 oktober t/m 29 oktober). Kinderen deden proefjes om te onderzoeken hoe 'slim' planten zijn, hoe planten reageren op licht, hoe ze bewegen en hoe ze communiceren. En van 15 tot en met 19 november vond de tiende editie van de buitenfair *Spirit of Winter* plaats. Ruim 160 deelnemers etaleerden hun winterse producten in gezellig opgetuigde kramen langs de bomenlanen voor het paleis.

Vanwege de Vernieuwing & Verbouwing was het de voorlopig laatste kerstopstelling met gedekte tafels en versierde kerstbomen in het paleis. Daarom haalden we tijdens *Winterpaleis Het Loo* (12 december 2017 t/m 7 januari 2018) alles uit de kast: de mooiste serviezen, tafelstukken, glas en kristal van alle eerdere edities werden tot de fraaiste gedekte tafels omgetoverd. Bezoekers hoefden niet alleen te kijken. Ze konden zelf aan de slag door bijvoorbeeld een 'papegaai', 'historische keukenmeid' of 'lotusbloem' te vouwen. Daarna kon weer heerlijk gezwierd en gezwaaaid worden op de ijsbaan.

12 Het ging er fanatiek aan toe tijdens *Royal Polo at the Palace*. Van polopaarden wordt veel geëist, onder andere dat ze een korte pas hebben en wendbaar zijn. Ze dragen bandages als bescherming en de staarten worden ingebonden, zodat de polostick er niet verstrikt in kan raken. Foto: Jan Vermeer.

13 Klassieke auto's tijdens het *Concours d'Élégance*, waaronder deze vorstelijke Rolls Royce. Foto: Cinecars.

JAAR in beeld

JANUARI

FEBRUARI

JULI

AUGUSTUS

MAART

APRIL

SEPTEMBER

OKTOBER

MEI

JUNI

NOVEMBER

DECEMBER

JANUARI Een van de aanwinsten was een portret van H.K.H. Prinses Beatrix door Ans Markus.

FEBRUARI Paleis Het Loo in winterse sferen.

MAART Een absoluut hoogtepunt was de opening van Chapeaux! de hoeden van Koningin Beatrix door H.K.H. Prinses Beatrix. Foto: Frank van Beek.

APRIL Confiture in de smaak Framboos & Granaatappel uit de productlijn van Paleis Het Loo.

MEI De Delfts blauwe tuinvazen keerden in mei terug in de tuinen. Bezoekers kregen een toelichting op het productieproces in de presentatie Blauw & Bont, Delfts blauw in de paleistuinen.

JUNI Elisabeth in Concert was een uitverkocht muzikaal spektakel. Een groot deel van de originele cast uit 1996 zong en speelde mee. Foto: Roy Beusker.

JULI Op de Prinsen- & Prinsessendagen reed een koninklijke koets om de enthousiaste prinses en prinsessen over het terrein te vervoeren. Foto: Rob Voss.

AUGUSTUS Royal Polo at the Palace voor het eerst op Paleis Het Loo. Foto: Jan Vermeer.

SEPTEMBER Tijdens de September Tuinmaand werd een fotowedstrijd gehouden. Jeroen Schouten won met deze fraaie foto van de Venusfontein. Foto: Jeroen Schouten.

OKTOBER In het Kinderatelier werd de familietoonstelling over koninklijke beroepen toegevoegd. Kinderen komen van alles te weten over het werk van tuinvrouw Roos, koetsier Dirk, chauffeur Frits en architect Puck. Deze presentatie is tot en met 2020 te zien. Foto: Nanette de Jong.

NOVEMBER De buitenfair Spirit of Winter trok opnieuw veel belangstellenden die enthousiast ontvangen werden door de deelnemende partijen en bedrijven.

DECEMBER Drukte en plezier op de IJbaan tijdens Winterpaleis Het Loo. Foto: Menno Mulder.

INTERVIEW

Bernadet van der Veen & Karlien Dijkstra

Karlien Dijkstra is adviseur Publieksinformatie, Bernadet van der Veen museumdocent. Allebei komen ze veelvuldig in aanraking met de jongste bezoekers van Paleis Het Loo. Terwijl Bernadet vooral scholieren onder haar hoede neemt, focust Karlien zich op families met kinderen.

Wat is publieksinformatie?

K: 'Als adviseur Publieksinformatie ben ik verantwoordelijk voor alle soorten inhoudelijke informatie die bezoekers krijgen. Denk aan de tekstborden in tentoonstellingen en in de vaste opstellingen. Ik ben ook verantwoordelijk voor het zogeheten familiebezoek, dan heb je het over vakantieactiviteiten en speurtochten'.

Familiebezoek?

K: 'Kinderen komen met hun klas naar Paleis Het Loo of met hun ouders of grootouders. Dat laatste noemen we familiebezoek'.

B: 'Dat is een ander museumbezoek dan een klas scholieren. Bij familiebezoek gaat het om informeel leren, scholieren komen om te leren'.

Er is nu een stevige afdeling Educatie.

K: 'Ik ben hier in 2010 als coördinator Educatie komen werken. In 2013 was het tijd voor meer structuur in ons educatieve aanbod, zowel qua bemensing als programmering. Er kwam een nieuw hoofd Educatie, waardoor ik mij volledig kon richten op de publieksinformatie en het familiebezoek. Heel belangrijk: we hadden dringend museumdocenten nodig'.

Dat is toevallig. Er zit er een naast je.

B: [Lacht] 'Ik ben begonnen in september 2017, midden in de *September Tuinmaand*. Het was druk, overall waren kinderen en ik kon meteen zien hoe het hier is als het volledig draait. Overall was reuring. Ik voelde echt een drive, het was keihard werken, maar tegelijkertijd was het een warm bad. Iedereen hielp of wilde je helpen'.

Wat doet een museumdocent?

B: 'Een museumdocent heeft drie taken: Je geeft, ontwikkelt en promoot de lessen. Er zijn er acht, van wie er eentje ook medewerker Educatie is en iedereen inroostert'.

Bij de taak ontwikkeling; hoe kijken jullie naar de inhoud van een expositie?

B: 'Alle museumdocenten kijken naar de raakvlakken met het onderwijs. De inhoud van een tentoonstelling moet passen binnen bepaalde leerlijnen of onderdelen van vakken als geschiedenis of CKV handvaardigheid'.

Wat is het Kinderatelier?

K: 'In het *Kinderatelier* gaat het over vier koninklijke beroepen: tuinvrouw, koetsier, chauffeur en architect. In het atelier zien kinderen wat deze mensen deden. En ze kunnen zelf meehelpen, bijvoorbeeld bij het klaarmaken van het koninklijke rijtuig voor vertrek. Er zijn ook quizzen – ook leuk voor volwassenen – en je kunt er knutselen. Het *Kinderatelier* blijft de komende drie jaar open. Het is heel fijn dat er tijdens BuitenGewoon Open een plek is voor de jongste bezoekers, daar kunnen ouders en hun kinderen samen terecht'.

En dan is er straks het Juniorpaleis in de Westvleugel.

B: 'De hele Westvleugel is vanaf 2021 bestemd voor kinderen. De grootste opdracht is het Juniorpaleis in de Westvleugel. Daar vlakbij komt de educatieruimte waar de lesprogramma's beginnen en eindigen'.

*'In de tuin ben ik
het gelukkigst'.*

- Bernadet

*'Toen ik tien was, kwam ik voor
het eerst op Paleis Het Loo en
dacht: hier ga ik later werken'.*

- Karlien

Foto: Marnix Klooster

K: 'Dat had ik toen ik hier in 2010 kwam werken niet kunnen bedenken, een hele vleugel voor kinderen. Wij willen dat het het leukste en beste kindermuseum van Nederland wordt'.

B: 'De ambitie bij Educatie is hoog; 2017 was het eerste jaar dat we meer dan tienduizend leerlingen ontvingen. Nu hebben we de opdracht om te consolideren en in 2021 te knallen: minstens het dubbele per jaar'.

Het paleis gaat dicht ...

B: 'Maar wij niet! We brengen het paleis zelfs de klas in, we gaan met het paleis op reis. Zo hebben we een minipaleis dat we gebruiken in de lessen voor het basisonderwijs. Maar de setting in een klas is wel totaal anders. In het paleis slaan de kinderen steil achterover, zijn ze erg onder de indruk: het wauw-effect. Ze worden dan helemaal enthousiast, dat is prachtig om te zien'.

Er zijn verschillende 'soorten' kinderen.

B: 'Het verschil tussen een scholier van zes en een vijftienjarige leerling is groot. Dat is echt appels met peren vergelijken. Als museumdocent moet je flexibel zijn ten opzichte van de verschillende individuen en groepen. Je moet met het moment dealen; als er vijftien jongens zijn die geen zin hebben, dan geef je een andere les. Je tast af, probeert wat uit en als ze nog niet luisteren, houd je gewoon even op of vraag je een collega van de Tuindienst om iets te vertellen'.

Wat maakt een bezoek van een schoolklas succesvol?

B: 'Als je een verrijking ziet bij de kinderen. Dat ze iets niet wisten en daarvan onder de indruk zijn. Dat merk je niet altijd "live", dat hoor je vaak in de evaluatie'.

Paleis Het Loo heeft veel te bieden. Is het moeilijk keuzes te maken?

K: 'Het is inderdaad veel. Voor kinderen – in schoolgroepen en voor families – is het belangrijk om ergens de aandacht op te richten. Dus: "Kijk eens hiernaar, dit vind je vast interessant". Dat kan in een lesprogramma, maar ook tijdens een speurtocht'.

B: 'Ik ben als natuurgids opgeleid. Toen ontdekte ik dat natuur niet op zichzelf staat, maar verbonden is aan geschiedenis. Dit vind ik ook terug in Paleis Het Loo. De natuur, de tuinen, het paleis waar mensen in hebben gewoond, de steeds veranderende functies van de gebouwen, eigenlijk komt alles hier samen. De focus ligt weliswaar op de zeventiende eeuw, maar alle elementen maken een bezoek aan Paleis Het Loo waard'.

Het Wilhelmus 'van' Buma. Al over nagedacht?

B: 'Als museumdocent vind ik het belangrijker dat leerlingen zich realiseren dat er een volkslied is en de essentie ervan kennen'.

K: 'Wij doen natuurlijk al veel aan de geschiedenis van de Oranjes. Daar zijn we Paleis Het Loo voor, wij maken die geschiedenis interessanter voor een grotere doelgroep. Dus ook het Wilhelmus'.

B: 'Daar zit onze samenhang, dat mensen zich betrokken voelen bij en enthousiast worden over de onderwerpen. Het is ook hùn geschiedenis!'

VERZAMELEN & Bewaren

14 Een groot deel van onze collectie is zorgvuldig opgeslagen in het tijdelijke depot te Lelystad, in afwachting van de oplevering van het CC NL.

In afwachting van de oplevering in 2020 van het CollectieCentrum Nederland (CC NL) in Amersfoort - het moderne en uitstekend geoutilleerde depot dat Paleis Het Loo samen met het Rijksmuseum, de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en het Nederlands Openluchtmuseum bouwt - zijn in het verslagjaar veel voorwerpen uit het paleis verplaatst naar een tijdelijke opslagplaats in Den Haag. Dankzij de voltooiing van de barcodering van de collectie verliep dat proces uitermate soepel.

Het gehele jaar is er achter de schermen gewerkt aan het uithuizen van objecten die een plek hadden in de niet voor het publiek toegankelijke gedeelten, zoals directiekamers, vergaderzalen, depots en overige representatieve ruimtes van Paleis Het Loo. Al die voorwerpen zijn teruggegeven aan de bruikleengevers of verplaatst naar het tijdelijk collectiedepot in Den Haag. In het verslagjaar werd in samenwerking met een art-handlers-team van Hizkia van Kralingen¹ ook begonnen met het registreren, inpakken en transporteren van de andere circa 120.000 objecten (eind maart 2018 gereed). Een uniek moment in het bestaan van het museum;

Door deelname aan het samenwerkingsproject CollectieCentrum Nederland zorgen we voor optimale bewaaromstandigheden van de collectie.

het merendeel van de collectie is immers na het inrichten van het museum in de jaren 1980 niet eerder verplaatst.

Daarom hebben we in het verslagjaar de paleiscollectie voorzien van een barcode. Dit gebeurde door middel van de collectiedatabase TMS,

barcodeprinters en -scanners, iPads en een speciale app. We sloegen twee vliegen in een klap; alle objecten kregen een barcodelabel én zijn door onze vingers gegaan. Zo zijn ze niet alleen traceerbaar, maar konden we ook hun fysieke toestand bepalen. Uiteindelijk zal de gehele collectie gefaseerd teruggebracht worden naar of het gerenoveerde Paleis Het Loo of het CC NL in Amersfoort. Medio 2021 is de collectie dan overzichtelijk op een van deze twee locaties terug te vinden. Een groot verschil met de voormalige vijfenvijftig depotruimtes op het eigen terrein ...

In 2017 werden ook de procedures in kaart gebracht voor het afstoten van objecten die niet langer passen binnen het verzamelbeleid. In de tweede helft van 2018 worden de eerste voorwerpen volgens de LAMO (Leidraad Afstoten Museale Objecten) herbestemd. Voor dit traject benaderden we collectiebeherende instellingen die mogelijk interesse hebben in dergelijke objecten. Zo werd er in 2017 een samenwerking gestart met Vereniging Hendrick de Keyser². In 2018 worden er door deze Vereniging zesendertig zogenoemde museumhuizen opengesteld. Paleis Het Loo heeft het voornemen om de komende jaren verschillende collectie-items in die historische huizen te plaatsen. Een tuinset werd al geplaatst in de tuinkamer van het eerste opengestelde museumhuis, Villa Rams Woerthe in Steenwijk.

¹ Hizkia van Kralingen is een internationaal kunsttransportbedrijf en verzorgt ook kunstopslag. Het hoofdkantoor bevindt zich, net als het tijdelijk depot, in Den Haag. Het bedrijf werd de aanbesteding van de opslag en verhuizing van de collectie gegund vanwege de goede kwaliteit/prijs verhouding en het beste plan van aanpak.

² Vereniging Hendrick de Keyser zet zich in voor het behoud van architectonisch of historisch belangrijke gebouwen en hun interieur. De Vereniging doet dit door panden te verwerven, ze vervolgens te restaureren en te verhuren. Eenmaal verworven panden worden nooit meer afgestaan.

15

16

17

18

15 De Audiëntiezaal in weids perspectief. Van alle zalen en vertrekken werd voor de sluiting van het paleis een 360-graden-foto gemaakt. Deze beelden komen van pas bij de herinrichting van het paleis.
16 Er werd voor de uithuizing gebruikgemaakt van een speciale verhuislift.
17 Registrar Mariska Dumas aan het 'uithuizen' in het Corps de Logis.
18 De opgezette dieren en geweien in de bibliotheek verhuisden eveneens naar het tijdelijke depot in Den Haag.

A5

DE BELANGRIJKSTE aanwinsten in 2017

A1 / Vivat Rex / Elias van den Broeck / circa 1689.

Dit stilleven zit vol Oranjesymboliek en is gemaakt rond 1689, toen stadhouder Willem III en zijn vrouw Mary II Stuart koning en koningin van Engeland, Schotland en Ierland werden. De 'oranje-appel' springt in het oog als symbool voor het Huis van Oranje met daaronder de woorden *Vivat Rex*, Leve de koning. Ook de andere bloemen, planten en zelfs de insecten verwijzen naar de koning-stadhouder en bouwheer van Paleis Het Loo. Het maakt dit schilderij een interessante aanwinst. Bovendien sluit het qua inhoud en betekenis aan bij een topstuk uit onze collectie, het stilleven *Vivat Orange*, Leve Oranje, van Jan Davidsz. de Heem uit circa 1672. Aankoop: Paleis Het Loo, met steun van de BankGiro Loterij en het Fonds Voluntariaat Paleis Het Loo. Foto: Tom Haartsen.

A2 / Miniatuurportretten van Willem III, prins van Oranje (1650-1702) en Mary II van Engeland (1662-1694) / Omgeving Charles Boit / circa 1690.

Omdat stadhouder Willem III en Mary II Stuart de eerste bewoners van Paleis Het Loo waren, zijn objecten van en over hen een speerpunt in ons acquisitiebeleid. Deze zeldzame portretminiaturen zijn gemaakt van email en hebben een gouden setting. Vermoedelijk zijn ze in opdracht van het hof van Willem en Mary gemaakt. Omdat de miniaturen met lintjes om de pols konden worden gestrikt, kon iemand zijn vorst en vorstin op de huid dragen, een uiting van steun en liefde. Aankoop: Paleis Het Loo, met steun van het Fonds Voluntariaat Paleis Het Loo. Foto: Tom Haartsen.

A3 / Gouden ring, door koning Willem I geschonken aan de heer Both als dank voor een overnachting in januari 1820 / onbekende goudsmid / circa 1820.

Bij koninklijke bezoeken werden personen die daarbij een rol speelden vaak beloond met een vorstelijk geschenk. Deze 'relatiegeschenken' waren waardevol voor de mensen die ze ontvingen en getuigen van de relatie tussen de vorst(in) en het volk. Koning Willem I maakte met zijn zoon Frederik eind januari 1820 een

rondreis en gaf opdracht aan zijn adjudant om deze gouden ring met zilver en diamanten te overhandigen aan de heer Both, als dank voor een overnachting in diens huis in Vreeswijk aan de Vaart. Bijzonder is dat niet alleen de ring, maar ook de etui en de aanbiedingsbrief goed bewaard zijn gebleven. Aankoop: Paleis Het Loo, met steun van het Fonds Voluntariaat Paleis Het Loo. Foto: Tom Haartsen.

A4 / Hulstboompjes op stam, *Ilex aquifolium* 'Argentea Marginata' / 1800-2017.

In een uitwisseling van plantenmateriaal met Hampton Court heeft Paleis Het Loo een set van twaalf bonte hulstboompjes op stam verworven. Deze boompjes zijn enten van een uit de zeventiende eeuw stammend exemplaar dat in de privétuin van Willem III van Hampton Court staat. Deze boompjes zijn in 2017 aangeplant in de Koningstuin van Paleis Het Loo. Schenking: Hampton Court, Richmond upon Thames / Outer-London (UK). Foto: Hans Clauzing.

A5 I t/m IV / Vier schotels en borden uit het huwelijkservies van Prinses Louise van Pruisen (1808-1870) en Prins Frederik van Oranje-Nassau (1797-1881) / Königliche Porzellan-Manufaktur Berlin / circa 1825.

De aankoop van deze serviesonderdelen vormt een belangrijke aanvulling op de kerncollectie Serviezen van Paleis Het Loo én op de Collectie Nederland; in geen enkele andere Nederlandse museale collectie is dit servies vertegenwoordigd. Daarnaast staan de stukken in de traditie van geschenken van Pruisische vorsten aan familieleden en bevriende Europese vorsten. De serviesdelen zijn aan prinses Louise geschonken door haar vader, koning Frederik Wilhelm III van Pruisen. Ze passen bij de andere geschenken van Pruisische vorsten aan de Oranjes in de collectie van Paleis Het Loo. De serviesdelen maken het mogelijk de woon- en hofcultuur van prins Frederik in beeld te brengen. Aankoop: Paleis Het Loo, met steun van het Fonds Voluntariaat Paleis Het Loo. Foto: Tom Haartsen.

A1

A3

A4

A5

A5

A6

A2

A5

A10

A7

A9

A8

A6 / Servetring naar aanleiding van de geboorte van prinses Christina / onbekende zilversmid / 1947. De geboorte van het vierde kind van Prinses Juliana en Prins Bernhard was een belangrijke gebeurtenis voor Nederland en voor het Oranjestad. Voor Nederland, want dit jongetje zou de toekomstige koning kunnen zijn. Voor het Huis van Oranje, want het gezin van de Prinses was na vijf jaar ballingschap teruggekeerd naar Paleis Soestdijk. De geboorte was de eerste grote familiegebeurtenis na de terugkeer uit ballingschap. De komst van Prinses Marijke maakte het gezin compleet. De schenking van een zilveren servetring aan baby's die op dezelfde dag als het prinsesje werden geboren, vormde een instrument om de verbondenheid van het koningshuis en de bevolking te onderstrepen. De schenker, mevrouw Van Aert, was zo'n meisje. Ze kreeg dezelfde naam als de koninklijke baby. Schenking: mevrouw M. van Aert, Amersfoort. Foto: Tom Haartsen.

A7 / Plakboek met brieven van prinses Juliana, invitaties van het hof, foto's, teksten van de door Juliana opgerichte 'Tijdelijke Tooneelvereniging Achmajeem', etc. / Henriette Feith-de Savornin-Lohman (1909-1980) / 1917-1938. Henriette de Savornin-Lohman was vanaf 1917 een van de klasgenoten van Prinses Juliana in het zangklasje onder leiding van Catharina van Rennes en lid van toneelvereniging Achmajeem. Het plakboek bevat enkele foto's van de Achmajeem-voorstellingen bij het 25-jarig huwelijk van Koningin Wilhelmina en Prins Hendrik op Paleis Het Loo, februari 1926. Bijgevoegd zijn enkele handgeschreven herinneringen van Henriette aan haar logeerpartij op Het Loo in februari 1926 en een albumje met 16 door Wilhelmina gemaakte foto's van Het Loo. Schenking: mevrouw dr. J. Withuis, Zutphen. Foto: Tom Haartsen.

A8 / Gesp met onderscheidingen, verleend aan koetsier-majoor Van Florestein / diverse vervaardigers / 1937-1969. Meer dan 47 jaar was Dirk Hendrik Jan van Florestein (1912-1994) als koetsier verbonden aan de Koninklijke Stallen in Den Haag. Tijdens zijn lange loopbaan ontving hij een groot aantal binnen- en buitenlandse onderscheidingen. Vol trots poseerde Van Florestein in zijn uniform met onderscheidingen voor de Gouden Koets. Op 16 oktober 1994 overleed de koetsier-majoor te Meppel. Hij werd in stijl begraven: naar het voorbeeld van Koningin Wilhelmina in een witte rouwkoets. Bruikleen: Stichting tot Instandhouding van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden. Foto: Tom Haartsen.

A9 / Portret van Benito / Charlotte Dumas (1977) / 2017. Een bijzondere verwerving is het portret van het koninklijke rijpaard Benito. Sinds het voorjaar van 2013 geniet deze schimmel zijn oude dag op Paleis Het Loo. Daarvoor was Benito één van de favoriete rijpaarden van Koningin Beatrix. Genoeg reden om fotografe Charlotte Dumas te vragen deze bijzondere bewoner van onze stallen te portretteren. Aankoop: Paleis Het Loo. Foto: Charlotte Dumas.

A10 / Penning, Willem III, heerser over vier rijken / Munt van het Graafschap Holland / Daniël Koene / circa 1691. Stadhouder Willem III was op het toppunt van zijn macht toen rond 1691 aan de Hollandse Munt te Dordrecht deze penning werd geslagen. De vier Romeinse krijgers op de keerzijde van de penning zijn te herkennen aan de wapens op hun schilden. Zij symboliseren Schotland, Engeland, de Verenigde Nederlanden en Ierland, de rijken waar Willem III regeerde. Aan hun voeten liggen de overwonnen tegenstanders en het opschrift CAUSA DEI EST maakt duidelijk dat zij zijn verslagen met Gods steun. Het in die tijd volstrekt ongebruikelijke ovale formaat en het kantschrift maken deze geslagen penning tot een technisch hoogstandje. Aankoop: Paleis Het Loo, met steun van het Dr. A.J. Bemolt van Lochum Slaterus Fonds. Foto: Tom Haartsen.

INTERVIEW

Martine Kilburn & Simone Derksen

Simone Derksen was verantwoordelijk voor de herhuisvesting van het personeel en sinds de sluiting van het museum voor de verdere uithuizing van de facilitaire en niet-collectie elementen van het gebouw. Martine Kilburn draagt zorg voor de uithuizing van de collectie in het paleis. De zzp'ers vertellen over wat er achter de schermen gebeurt bij hun werk dat zich op het eerste gezicht ook achter de schermen lijkt af te spelen. M: 'Het is complexer dan je denkt. Het voordeel is dat wij ervaring hebben en dankzij onze logistieke voelsprietten weten waar de problemen zitten of kunnen ontstaan'.

Wat doen jullie precies?

M: 'Ik heb veel ervaring met registratie van collectie en tentoonstellingslogistiek, zoals het coördineren van de op- en afbouw en plaatsing van de objecten en bruiklenen. Ik deed dat ook voor Paleis Het Loo. In het kader van de Vernieuwing & Verbouwing coördineer ik de uithuizing van de collectie'.

S: 'Ik werkte bij een huisvestingsadviesbureau en was daar senior consultant workplace management. Als projectleider van huisvestingstrajecten creëerde ik nieuwe werkomgevingen of verzorgde een herinrichting. In 2016 deed ik al klussen voor het Projectbureau Vernieuwing & Verbouwing en in 2017 bereidde ik de organisatie Paleis Het Loo voor op de tijdelijke huisvesting in het Stallencolplex. Nu draag ik zorg voor de uithuizing van de "niet-collectie", de facilitaire collectie'.

M: 'Alles wat ik niet meeneem, is voor Simone'.

Hoe begin je dergelijke projecten?

M: 'Ik ben met iedereen gaan praten om een beeld te krijgen van wat zij nodig hadden en wat er geregeld moest worden om de collectie naar de opslaglocatie in Den Haag te krijgen'.

S: 'Een gegeven was dat de medewerkers van de ene naar de andere huisvesting gaan. Dát ze gaan, is het probleem niet, het gaat er vooral om hoe je dat insteekt. Hoe je de medewerkers meeneemt naar de andere locatie. Ook inventariseer je wat er staat, wat er moet komen te staan, wat je meeneemt dan wel hergebruikt en wat je achterlaat'.

Hoe bedoel je meeneemt?

S: 'Bij verhuizingen heb je de harde kant; een andere locatie, een ander gebouw. Net zo belangrijk is de zachte kant, de behoeftes en emoties. Kijk, arbo-eisen zijn het probleem niet, veel belangrijker is wat de medewerkers willen, kunnen en ja, ook moeten. Daar houd je rekening mee, daar bereid je ze op voor'.

M: 'Daarom verschijnt er periodiek een verhuisupdate, een soort nieuwsbrief waarin we vertellen wat eraan zit te komen en markeren wat er gedaan is. Omdat wij zo veel met elkaar te maken hebben, delen we een kamer en werken we met een gezamenlijk draaiboek. Wij doen eigenlijk aan verwachtingsmanagement; we houden rekening met belangen en wensen, maar houden ook de werkzaamheden en deadlines scherp in de gaten'.

Waar letten jullie vooral op?

M: 'Medewerkers hebben soms moeite met het houden van overzicht. Dat is ook logisch, ze hebben hun dagelijkse werkzaamheden, die gaan gewoon door. Maar dat overzicht is noodzakelijk. Wij zien andere dingen en nemen die mee in ons verhaal'.

S: 'Daar zijn wij voor en dat is onze kracht, het overzicht houden en de mensen hierin meenemen. Maar zonder de medewerkers lukt het niet!'

M: 'Klopt, denk aan de standplaatsregistratie. Dat is echt heel goed gedaan, met een barcoderingssysteem. De gehele collectie is gelabeld en dat werkt bij een uithuizing natuurlijk als een tierelier'.

*'Alles wat ik niet meeneem,
is voor Simone'.*

- Martine

*'Projecten realiseren doe je
samen, ik neem de medewerkers
hierin mee'.*

- Simone

Foto: Marnix Klooster

Er zullen grijze gebieden zijn.

S: 'Onze trajecten lopen inderdaad deels parallel en deels afzonderlijk. Toen de tijdelijke huisvesting was ingericht, liep de uithuizing voor de niet-collectie in het paleis nog door. In een gang hing collectie en bevond zich niet-collectie. Logistiek gezien moeten we allebei met onze verhuizers door diezelfde gang, dus dan is het van belang om te bepalen wie pakt wat op en wanneer. Voorafgaand hebben we ook gezamenlijk met onze teams een plansessie gehouden om de grijze gebieden inzichtelijk te krijgen'.

M: 'De regel is: eerst collectie eruit, daarna komt Simone erachteraan. Maar soms moest er eerst niet-collectie uit voordat we goed bij de collectie konden. Dan zet je de voormannen bij elkaar en die komen er altijd uit, het is een soort treintje'.

S: 'Wij bespreken dat met elkaar en bij twijfel of iets collectie is of niet, halen we er een conservator bij'.

M: 'Die discussies vinden dus regelmatig plaats. Is een loper collectie? Horen de roedes erbij of niet? Soms zijn onderdelen geen collectie, maar spelen ze toch een fundamentele rol. Denk aan sokkels en vitrines. Dan bewaren we ze bij het object'.

Wanneer is het project klaar?¹

S: 'Op 3 april 2018 moeten we klaar zijn. Dan komen de bouwvakkers en aannemers. Die staan overigens al te trappelen, ze willen graag met de Bassecour aan de slag'.

M: 'Begrijpelijk, maar wij moeten er met onze wagens en verhuizers overheen. De eerste taak is de kantooromgeving leeg op te leveren,

dat is gelukt. Nu volgen het museumgedeelte en de vleugels. Dat betekent dat je goed moet overleggen hoe je met je vrachtwagen wilt rijden, hoe en waar je wilt laden en lossen. In principe zijn wij leidend, wij moeten er gewoon bij kunnen. Een voorbeeld. In de Balzaal staat een groot schilderij ingepakt, klaar om te verhuizen. Maar de laatste tijd waait het te hard, dus mag het niet vervoerd worden. De aannemer reageerde: "Het waait altijd in Nederland!"

S: 'Het is aan ons om duidelijk te maken waarom dat niet kan en af te stemmen wanneer het wel kan. Wij moeten via de oude vaak ongeschikte, logistieke lijnen beide verhuizingen voor elkaar krijgen'.

Waar zijn die armbandjes voor? Ik dacht dat jullie naar een popfestival waren geweest.

M: 'We hebben een streng deur- en toegangsbeleid, daar zijn die armbandjes voor'.

S: 'Zo weten we wie er toegang heeft en waarom hij of zij op de vloer is en wie wat doet. Dat heeft ook met veiligheid te maken, en met de planning. Die planning en de taken hebben wij in ons hoofd. Dat is onze kapstok'.

¹ Dit interview werd in januari 2018 afgenomen

19 Prinsessenpret tijdens de Prinsen- & Prinsessendagen.
Foto: Nanette de Jong.

MARKETING & Communicatie

'Kom nu het nog kan'. En dat gebeurde. Aan het eind van het verslagjaar was het al druk en vlak voor de sluiting grepen veel bezoekers inderdaad de kans om nog een laatste keer door het paleis en langs de vertrekken te lopen: 'Ik moest een dagje oppassen en zij (kleinkinderen) zijn nog nooit in het paleis geweest. Dus we vonden het leuk om nog even langs te gaan'. Dat betekent niet dat 2017 geheel in het teken van die laatste kans stond. De marketing en communicatie waren er ook op gericht om de exposities, activiteiten en evenementen in het paleis, de tuinen en stallen bij een zo groot mogelijk publiek onder de aandacht te brengen. Dat is gelukt; Paleis Het Loo werd door bijna vierhonderdduizend mensen bezocht.

In 2017 waren we veelvuldig te zien en horen in televisie- en radioprogramma's als *Koffietijd*, *Tijd voor Max*, *Blauw Bloed*, *Met het Oog op Morgen* en *De Nieuws BV*. Ook in magazines als *Vorsten* en *Plus Magazine* werd positief aandacht besteed aan onze activiteiten. Het programma *Binnenstebuiten* van de KRO-NCRV interviewde Willem Zielemans en Paul Rem over hun passie voor de tuinen. Paul verzorgde ook een deskundig en vermakelijk commentaar tijdens de speciale uitzending in het kader van Koningsdag door RTL LIVE en vertelde over Paleis Het Loo en zijn bewoners in het programma *Achter de Dijken* (KRO-NCRV), dat als thema vijfhonderd jaar reformatie had.

Apeldoorn huisvestte eind 2017 het veertiende *Glazen Huis*, waarin drie dj's een week lang non-stop 3 FM *Serious Request* presenteerden. Paleis Het Loo verkocht kleurrijke kerstballen die aan de guirlandes van het paleis werden gehangen - al dan niet met een persoonlijke boodschap - en bood voor de veiling een exclusieve avondontvangst aan, gecombineerd met een privéconcert van het Nationaal Jeugd Orkest en een high wine in De Keizerskroon. Uitgebreide publiciteit was er voor de opening van de tentoonstelling *Chapeaux! de hoeden van Koningin Beatrix* en de presentatie van de gala-glasberline ter gelegenheid van het vijftigjarige huwelijksjubileum van H.K.H. Prinses Margriet en prof. mr. Pieter van Vollenhoven.

De tweede helft van het verslagjaar was Paleis Het Loo aantrekkelijk voor liefhebbers van auto's. In juli waren we locatie voor het intussen traditionele classic car-event *Concours d'Élégance* en in september startte en eindigde de IJssellandrally vanuit Paleis Het Loo. De Rolls-Royces van de Dutch Discovery Tour rolden nog over de Bassecour toen de businessclub Cars & Business besloot zijn Oktoberrally te laten starten in de Aanspanplaats. Pon Automotive introduceerde zijn nieuwste modellen door ze op onze lanen te laten proefrijden, terwijl het *Ferrari Clubmagazine* een fotoshoot opnam in de tuinen, ter gelegenheid van het zeventigjarige bestaan van het fameuze automerk.

Op 7 maart ontvingen we veel journalisten en reporters uit binnen- en buitenland voor de mediapresentatie van de vernieuwings- en verbouwingsplannen. Directeur Michel van Maarseveen en architect Dikkie Scipio presenteerden het definitieve ontwerp. Ook waren er bijeenkomsten voor de medewerkers, vrijwilligers en de burens, waarin zowel op het ontwerp als de planning en kosten werd ingegaan. Een trailer toonde hoe het museum er in 2021 uitziet en alle aanwezigen kregen het ontwerpboek, dat ook naar alle belanghebbenden werd verzonden. De plannen trokken opnieuw grote belangstelling aan het eind van het verslagjaar, indachtig de symbolische sluiting van het museum.

20

21

26

27

22

23

28

29

24

25

20 De stand van Paleis Het Loo tijdens de Libelle Zomerweek van 15 t/m 21 mei.

21 Conservator Paul Rem wordt in Duitsland geïnterviewd door presentator Jeroen Snel voor de miniserie Oranjes en Duitsland, uitgezonden door de publieke omroep. Foto: EO.

22 De tentoonstelling Chapeaux! de hoeden van Koningin Beatrix was fraai vormgegeven en gelardeerd met filmbeelden en fotografie van de gelegenheden waarop Koningin Beatrix de tentoongestelde hoeden droeg.

23 Paleis Het Loo kreeg van het programma Radar een 'warme douche' voor de bijzondere gastvrijheid van onze medewerkers. Medewerker Olga Olijdam nam de prijs in ontvangst.

24 Architect Dikkie Scipio geeft tijdens de perspresentatie op 7 maart een toelichting op het definitief ontwerp van de Vernieuwing & Verbouwing.

25 De nieuwe Petitfour bar in de Colonnades was direct populair. Veel bezoekers genoten van de minigebakjes met glaasjes bubbels. Foto: Angeline Dobber.

26 Picknicken in onze tuinen, wie wil dat nu niet? Picknick betekent maaltijd in de openlucht, maar niet iedere openlucht heeft de entourage van Paleis Het Loo. Foto: Angeline Dobber.

27 Buitenfair Spirit of Winter op Paleis Het Loo.

28 De opbrengst van de verkoop van deze kerstballen ging naar 3FM Serious Request.

29 De Rolls-Royces van de Dutch Discovery Tour in gelid.

Tegelijkertijd was er veel aandacht voor de activiteiten in 2018 tijdens BuitenGewoon Open. Via de speciale Vernieuwing & Verbouwing nieuwsbrief houden we iedereen op de hoogte van de vorderingen.

Ter ondersteuning van de samenwerking met de BankGiro Loterij maakten we een gezamenlijke tv-commercial. Centraal stond een evenement op Tweede Paasdag; de deelnemers genoten van een VIP-arrangement dat bestond uit een rondleiding over het gehele terrein, een bezoek aan *Chapeaux! de hoeden van Koningin Beatrix* en tussendoor een high tea. De commercial werd vijf dagen aaneen primetime uitgezonden op landelijke zenders als de NPO en RTL.

In samenwerking met VisitVeluwe focussen we onze internationale campagnes op Duitsland, België en Engeland. In 2017 intensiverde Paleis Het Loo de samenwerking met NBTC Holland marketing. Deze organisatie is verantwoordelijk voor de branding en marketing van Nederland in binnen- en buitenland. Paleis Het Loo werd partner in twee lijnen; de Kastelen- en Buitenplaatsenlijn (lancering 7 september) en de in ontwikkeling zijnde Koninklijke Lijn.

De stand van Paleis Het Loo bij de *Libelle Zomerweek* (15 t/m 21 mei) werd bemenst door vrijwilligers en medewerkers. De verkoop van producten uit de productlijn Paleis Het Loo verliep uitermate goed, net als de informatieverstrekking over de programmering en de bouwplannen.

We herhaalden dit succes op de Amsterdamse *Uitmarkt*, waar we na lange tijd weer acte de présence gaven.

Het horeca-aanbod in de tuinen werd vernieuwd. In het voorjaar openden we onder de Colonnade een nieuwe petitfour bar, waar zowel koffie als bubbels verkrijgbaar zijn. De in het verslagjaar geïntroduceerde picknickmanden waren erg populair, vooral tijdens de *Prinsen- & Prinsessendagen*.

Het publieksonderzoek wees uit dat er in 2017 meer vrouwen dan voorheen Paleis Het Loo bezochten. In 2015 was van het totaalbezoek 61% vrouw, in 2016 69% en in 2017 kwamen we uit op 75%. Die stijging had te maken met de bij veel vrouwen populaire tentoonstelling *Chapeaux! de hoeden van Koningin Beatrix*.

De gemiddelde duur van een bezoek was vier uur, het algemeen rapportcijfer consolideerde zich met een fraaie 8,3 en de NPS-score was 40+¹. Het percentage potentiële herhaalbezoekers was zelfs 90%. In het verslagjaar werden meer tickets verkocht via affiliated partners als de ANWB, Dagjeweg en Landal, waarmee we ook onze online zichtbaarheid verhoogden.

¹ NPS staat voor Net Promotor Score. De score geeft de klantloyaliteit en -tevredenheid weer. Het draait om de vraag of iemand een bezoek aan bijvoorbeeld Paleis Het Loo aanbeveelt. De respondent geeft een score van 0 tot 10; Promotors geven 9-10, Neutrals 7-8 en Criticasters 0-6. De NPS-score verkrijgt je door het percentage promotors af te trekken van het percentage criticasters.

5

ORGANISATIE & Maatschappelijke ondersteuning

30 Paleis Het Loo heeft een enorm beroep op zijn vrijwilligers gedaan. Tijdens een uitje naar Amersfoort werden zij extra in het zonnetje gezet.

Voor de medewerkers en vrijwilligers was 2017 een bijzonder jaar. Naast de voorbereidingen van de Vernieuwing & Verbouwing, ging het 'gewone' werk door. Dat gewone werk maakt in 2018 deels plaats voor Anders Werken. Bovendien gaan we in 2018 voor het eerst BuitenGewoon Open.

Al bij het begin van de vernieuwings- en verbouwingsplannen heeft de directie voor het vaste personeel een baangarantie bij goed functioneren afgegeven. De functies van de medewerkers die de afgelopen drie jaar zijn vertrokken - voornamelijk vanwege het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd - zijn daar waar mogelijk ingevuld door tijdelijke krachten. Zij kregen een arbeidscontract voor maximaal twee jaar, wat vooraf duidelijk is gecommuniceerd.

De verwachting was dat de meeste medewerkers tijdens de Vernieuwing & Verbouwing hun eigen werk zouden uitvoeren, maar voor sommige collega's zou er tijdelijk minder of zelfs geen werk zijn, met name in de periode dat het paleis gesloten is voor bezoekers. Onder de noemers BuitenGewoon Open en Anders Werken werden de medewerkers vanaf 2016 meegenomen in de uitgangspunten tijdens de bouwperiode. Daar was en is flexibiliteit voor nodig: in het accepteren van andere werktijden en werkdagen en wellicht andere werkzaamheden.

Een groot deel van de medewerkers vervult in het eerste kwartaal van 2018 de eigen functie. Ander werk is er voor de collega's van de Facilitaire dienst, de afdeling Service & Veiligheid en voor de kassiers. De meesten werden toegevoegd aan de afdeling Collectiemanagement, die met de uithuizing van de collectie de extra handen goed kan gebruiken. Enkele collega's vonden onderdak bij de Tuindienst en de afdelingen Educatie en Partnerships.

Om het Anders Werken ook juridisch te borgen, werd in samenspraak met de Ondernemingsraad een aantal afspraken op papier gezet. In een addendum op de arbeidsovereenkomst zijn de andere werkzaamheden en mogelijke afwijkingen van uren en werkdagen opgenomen. Voor de medewerkers die tijdelijk buiten Paleis Het Loo werkzaam zullen zijn, wordt een detacheringsovereenkomst opgesteld. Men blijft in dienst van het museum, maar kan als het museum daadwerkelijk is gesloten, worden ingezet in een ander museum of andere werkomgeving. Daarnaast is afgesproken dat alle nog openstaande verlofuren in deze periode worden opgenomen, zodat in 2021 met een schone lei kan worden begonnen.

31

We zijn een aantrekkelijke werkgever die medewerkers en vrijwilligers motiveert, inspireert en talenten en capaciteiten zo goed mogelijk inzet en ontwikkelt.

De directie hecht aan een goede informatievoorziening voor medewerkers en vrijwilligers. Naast de tweemaandelijks personeels- en vrijwilligersbijeenkomsten, waarin toelichting werd gegeven op onder meer de verbouwingsplannen, kregen de medewerkers en vrijwilligers tijdens werkoverleggen en vergaderingen specifieke informatie. De reacties en vragen verschilden enorm. Zo was de Tuindienst vooral geïnteresseerd in de afzetting van het bouwterrein, de kantine-medewerkers juist in de omvang van de nieuwe keuken en de vrijwilligers van de pendeldienst in de route van hun pendelbussen.

De directie en het hoofd Vrijwilligers vergaderden vier keer per jaar met de Vrijwilligersraad. Ook vond een brainstorm plaats over de inzet van de vrijwilligers tijdens BuitenGewoon Open. Een idee was om hen ook te laten optreden als gastheren en -vrouwen, waardoor onze bezoekers nog beter ontvangen worden. Aangezien de audiotour in deze periode niet wordt aangeboden, zullen we de audiovrijwilligers toevoegen aan de kiosk-vrijwilligers. De kiosk is ook het vertrekpunt voor de pendeldienst richting de tuinen, waardoor er meer dan voldoende werkzaamheden zijn. In 2018 zullen de gidsen extra rondleidingen geven door het Stallencolplex en de tuinen.

De Vernieuwing & Verbouwing is niet alleen een interne aangelegenheid, maar sorteert ook effect op de omgeving. Daarom organiseerden wij samen met de Gemeente Apeldoorn een inloopavond in de Balzaal. Ter bespreking en inzage lag het bestemmingsplan van Paleis Het Loo. Ook nodigden wij bedrijven en omwonenden uit de directe omgeving uit om bij te praten over de laatste ontwikkelingen en bouwvoorbereidingen. De in totaal vier drukbezochte bijeenkomsten verliepen in een goede sfeer.

De bespreking van de Klokkeluidersregeling met de Ondernemingsraad en de Vrijwilligersraad leidde tot de vaststelling ervan, terwijl de gedragscode en bijbehorende leidraad geactualiseerd werden, met name door de toevoegingen vanuit de Vrijwilligersraad. De afdelingshoofden volgden met de vertrouwenspersoon een workshop Integriteit; de belangrijkste conclusies waren dat het van belang is dat er over alle zaken gepraat kan worden en dat duidelijk wordt wat integer handelen is. Juist die bewustwording en het met elkaar in gesprek blijven, vormen de leidraad van het in 2018 op te stellen integriteitsbeleid.

31 Medewerkers van Paleis Het Loo tijdens Kerst 2017.
Foto: Roy Beusker.

32

33

32 Ook in 2017 nam Paleis Het Loo deel aan de Drakenbootrace. Deze keer zelfs met twee teams. Foto: Yoran Wever.
33 De personeels- en vrijwilligersbijeenkomsten zijn belangrijk om medewerkers en vrijwilligers in een aangename sfeer te informeren.

INTERVIEW

Henriëtte Zwartkruis & Annet Buiting

Vanwege de Vernieuwing & Verbouwing is Paleis Het Loo vanaf 2018 BuitenGewoon Open. Dat heeft invloed op de werkzaamheden van de medewerkers en vrijwilligers. Henriëtte Zwartkruis en Annet Buiting van de afdeling P&O hebben zich daar de afgelopen jaren mee beziggehouden. A: 'Er zijn werkzaamheden die de komende jaren niet nodig zijn of alleen in een bepaalde periode. Daar moet je als werkgever wel op inspelen'.

En wat is er bedacht?

A: 'Anders Werken, de naam zegt het al; de medewerkers krijgen de kans om op een andere werkplek en eventueel in een andere functie kennis en ervaring op te doen. We hebben alle medewerkers in vaste dienst een enquêteformulier gestuurd met vragen als: Wat zou je willen doen? Wil je binnen of buiten Paleis Het Loo werken? Wil je tijdens BuitenGewoon Open extra werken? Het respondentpercentage was maar liefst 98%'.

H: 'We hebben ook bij de afdelingshoofden geïnventariseerd wat er nodig is, welke zaken zij de komende drie jaar willen aanpakken, welke taken (tijdelijk) "verdwijnen" of juist "erbij" komen'.

A: 'Voor sommige medewerkers is er geen of weinig werk, maar er wordt niemand ontslagen. Er zijn de afgelopen twee jaar wel mensen aangenomen die wisten dat het begin 2018 zou ophouden. We vonden het erg jammer om goed gekwalificeerde mensen te laten gaan!'

Hoe zet je een dergelijk project op?

H: 'We begonnen met een uitgebreide toelichting tijdens de personeelsbijeenkomsten: wat is Anders Werken, hoe werkt het, wat zijn de mogelijkheden, welke rechten en plichten horen erbij'.

A: 'Op basis van de uitkomsten van de enquête inventariseerden wij de wensen en beperkingen en organiseerden een afdelingsgesprek. Samen met de afdelingshoofden en de medewerkers bespraken we de uitkomsten'.

H: 'Vervolgens planden we de individuele gesprekken met de medewerker, leidinggevende en een P&O-adviseur'.

A: 'En op basis daarvan volgde een zo concreet mogelijk voorstel. Als iedereen akkoord ging, resulteerde dat in een formele vastlegging'.

H: 'Deze gesprekken hebben veel tijd in beslag genomen. De puzzel was een ingewikkelde, maar kon worden gelegd'.

Hoe gaat het?

A: 'Het was inderdaad een intensief en tijdrovend proces. We begonnen medio 2016 en intussen hebben we al veel bijstellingen gedaan en is er veel meer duidelijk geworden. Neem nu de collega's van de afdeling Service & Veiligheid. De gedachte was: museum dicht, geen werk. Gaandeweg werd duidelijk dat bij de uithuizing van collectie toch Service & Veiligheidsmedewerkers nodig zijn. De puzzel veranderde steeds, maar dan leg je hem anders in elkaar.'

Je kijkt telkens naar welke personen over welke vaardigheden beschikken om ergens anders ingezet te kunnen worden. Hierbij maakten we opnieuw gebruik van de informatie verkregen uit de enquête en de gesprekken'.

H: 'Het is goed op zijn pootjes terechtgekomen en sommige collega's zijn heel andere dingen gaan doen én zijn erg enthousiast'.

'De sfeer is goed'.

- Henriëtte

'Paleis Het Loo is een sociale en professionele organisatie'.

- Annet

Foto: Marnix Klooster

A: 'De komende drie jaar kunnen ook gebruikt worden om andere kennis, ervaring en inspiratie op te doen, ook als het eigen werk in voldoende mate aanwezig is. Daartoe is de zogeheten Strippenkaartregeling opgezet. Iedere collega krijgt de mogelijkheid in de verbouwingsperiode gemiddeld twee dagen per jaar (bij full time dienstverband) binnen werktijd bij een andere werkgever te gaan kijken. Voorwaarden zijn dat het binnen Nederland is, de opgedane kennis en ervaring worden gedeeld met de afdeling en dat men het zelf regelt'.

H: 'Die behoefte werd vaak uitgesproken en wij zien dat als een mogelijkheid om van anderen te leren'.

Wat als iemand zegt: dit bevalt me wel?

A: 'Die mogelijkheid is er. Als de match goed is, kijken we er serieus naar'.

H: 'We zijn net een flexibel uitzendbureau'.

En zo direct is het 2021.

H: 'Dat lijkt ver weg, maar voor je het weet is het zover. We verwachten dat er functies gaan wijzigen of misschien wel verdwijnen en er komen functies bij. Dat proces begint later, de focus ligt op fase 1, Anders Werken, het nadenken over hoe de organisatie er in 2021 uit moet zien is fase 2'.

A: 'Binnen afzienbare tijd begint fase 2 voor ons. De functieprofielen zijn dan duidelijk en weten we welke opleidingsbehoefte er is om klaar te zijn voor 2021'.

De entourage is voor de meeste medewerkers een toevoeging.

H: 'Dat geldt voor mij ook. Ik werkte voorheen bij een technisch bedrijf, met wereldwijd 43.000 medewerkers. Dat is wel even wat anders'.

A: 'Ze kwam elke dag met een glimlach terug van de koffieautomaat. Ik vroeg waar die glimlach vandaan kwam: "Het is zo leuk hier".'

H: 'Dat klopt. Wat er allemaal wel en niet kan, hoe gevarieerd het is. En je leert de mensen kennen. De sfeer is goed.'

34

FINANCIËN, PARTNERS & Fondsen

34 Bij Paleis Het Loo horen de Hollandse baroktuinen, waarin het hofleven zich afspeelde. De Oranjes wandelden, roeiden en zwommen, ook in het aangrenzende paleispark. Uit publieksonderzoek kwam naar voren dat de tuinen voor veel mensen reden zijn om Paleis Het Loo nog een keer te bezoeken. De gratis wandelroute door het paleispark, behorend bij het Kroondomein Het Loo, draagt daar voor een groot deel aan bij. Foto: Roy Beusker.

Uiteraard had de financiering van de Vernieuwing & Verbouwing in 2017 prioriteit. Naast het schatkistbankieren staken we niet alleen veel energie in het vinden van nieuwe sponsors en partners - bijvoorbeeld Ambassadeurs van Paleis Het Loo -, maar zorgden we ook voor continuïteit. In dat opzicht was de verlenging van het partnership met de BankGiro Loterij verheugend. De komende vijf jaar kunnen wij rekenen op de steun van de loterij en de loterij op die van ons; Paleis Het Loo was in 2017 zeer succesvol met het zogenoemde geormerkte werven en behoort al jaren tot de top drie van musea die daaraan meedoen.

Partners

Een structurele maatregel was de instelling van de afdeling Partnerships. Het aangaan van nieuwe samenwerkingsverbanden en het genereren van externe financiering - denk aan sponsors, fondsenwerving - zijn intussen ook in de culturele sector van cruciaal belang. De expertise en het netwerk van de leden van de Raad van Toezicht worden daar ook bij betrokken.

Stichting tot Instandhouding van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden

De Stichting tot Instandhouding van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden ondersteunt het gelijknamige museum met aankopen ten behoeve van de collectie en is een belangrijke bruikleengever van Paleis Het Loo. De permanente presentatie van de collectie bevond zich op de bovenverdieping van de Oostvleugel. De stichting wil de belangstelling voor het Museum van de Kanselarij vergroten door de uitgifte van folders, gidsen en boeken.

Stichting Historische Verzamelingen van het Huis Oranje-Nassau

In 1972 richtte Koningin Juliana de Stichting Historische Verzamelingen van het Huis Oranje-Nassau op. Doel is het verkrijgen en beheren van objecten of collecties die verbonden zijn aan de geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau. De Stichting is gevestigd in het Koninklijk Huisarchief te 's-Gravenhage. Uit dit bezit en uit de verdere Koninklijke Verzamelingen zijn veel langdurige bruiklenen te zien in Paleis Het Loo. Het Koninklijk Huisarchief beheert deze verzamelingen en staat Paleis Het Loo met raad en daad terzijde bij de voorbereiding van tentoonstellingen en publicaties.

Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau

De Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau stelt zich ten doel een zo compleet mogelijk beeld van de geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau in al zijn facetten te geven. De verzamelingen van de Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau omvatten meer dan negenduizend objecten die betrekking hebben op

de rijke geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau. De verzamelingen van de vereniging zijn sinds 1977 in langdurig bruikleen overgedragen aan de Staat der Nederlanden en waren deels tentoongesteld in Paleis Het Loo.

Stichting Paleisconcerten

De Stichting Paleisconcerten organiseert op de laatste zaterdag van iedere maand concerten in de Balzaal van Paleis Het Loo. De stichting draagt zo bij aan de goede culturele reputatie van het paleis. De concerten hebben vaak een relatie met de periode dat het paleis werd bewoond.

Fondsen op naam

Meer en meer worden door particulieren geldbedragen geschonken of nagelaten aan Paleis Het Loo. Soms worden aan de besteding van deze middelen bepaalde voorwaarden verbonden, maar meestal is het museum hier vrij in. Om duidelijk zichtbaar te maken wat dankzij deze genereuze weldoeners gerealiseerd wordt, hebben wij hun bijdragen in Fondsen op naam ondergebracht. Elders in dit jaarverslag en in de op de website gepubliceerde bijlage wordt hiernaar verwezen, bijvoorbeeld bij aankopen ten behoeve van de collectie met middelen uit een dergelijk fonds.

Dr. A.J. Bemolt van Loghum Slaterus Fonds

Dr. A.J. Bemolt van Loghum Slaterus (1902-1992) heeft gedurende zijn leven een omvangrijke collectie historie- en familiepenningen bijeengebracht. Zijn Oranje-penningen werden in 1992 onder de titel 'Oranje op de penning' in Paleis Het Loo geëxposeerd. Van zijn hand verschenen diverse publicaties over penningen, onder meer over het Koninklijk Huis. Zijn in 1999

overleden echtgenote, mevrouw T.E. Bemolt van Loghum Slaterus-Groeneveld, legateerde aan de Stichting 't Konings Loo een naar haar man vernoemd fonds, dat in 2016 is overgedragen aan Paleis Het Loo. De gelden van dit aanzienlijke vermogen worden, overeenkomstig de legaatbepaling, gebruikt voor de aankoop van voorwerpen, het behoud en beheer, de wetenschappelijke bestudering en bewerking, alsmede het tentoonstellen en het anderszins publiek maken van de collectie penningen en insignes van Paleis Het Loo. In 2017 werd met steun van dit fonds de gouden penning *Willem III, heerser over vier rijken* uit 1691 aangekocht.

S.E. Booy - barones van Randwijck Fonds

De laatste secretaris van Koningin Wilhelmina, Thijs Booy, leerde tijdens zijn werk op Paleis Het Loo Sophie van Randwijck kennen, die ook werkzaam was voor de teruggetreden vorstin; zij trouwden in 1954. Na het overlijden van mevrouw S.E. Booy barones van Randwijck (1923-2009), is een aantal objecten aan Paleis Het Loo nagelaten, evenals een aanzienlijk geldbedrag. Met dit legaat zijn bijzondere aankopen gefinancierd die betrekking hebben op Koningin Wilhelmina.

P.I.A.M. Eijkman - de Nerée tot Babberich Fonds

Na het overlijden van mevrouw P.I.A.M. Eijkman (1935-2009) bleek dat zij Paleis Het Loo tot haar enige erfgenaam had benoemd. Met haar vermogen zijn inmiddels al diverse belangrijke aankopen voor het museum gefinancierd. Het is de bedoeling dat met dit fonds ook andere belangrijke wensen van Paleis Het Loo mogelijk gemaakt worden, zoals de uitgave van publicaties.

35 In 2017 ontving Paleis Het Loo € 300.000 van de BankGiro Loterij en € 660.000 voor het geoordeeld werven. € 226.365 kwam voort uit de vergoeding voor toegang met de BankGiro Loterij VIP-KAART. V.l.n.r.: Michel van Maarseveen, Pien Harms, Leontine Borsato (ambassadrice BankGiro Loterij) en Susanne te Riet. Foto: Roy Beusker.

36 Delfts blauwe tuinvazen.

37 Achterzijde van het miniatuurportret van Koningin Mary II met het monogram MR (Mary Regina). De boogjes op de achterzijde wijzen erop dat de portretjes als armband gedragen konden worden. Foto: Tom Haartsen

We zijn een financieel gezonde organisatie die op een bedrijfsmatige wijze opereert.

Landheer van Hengforden Fonds

De arts dr. Tom Landheer (1922-2011) heeft gedurende 25 jaar als vrijwilliger rondleidingen in Paleis Het Loo verzorgd. Vanuit zijn grote belangstelling voor de Oranjes en voor Het Loo heeft hij over diverse onderwerpen onderzoek verricht waarvan hij de resultaten in schriftelijk heeft vastgelegd. Regelmatig ontving Paleis Het Loo een financiële schenking van hem. Hiermee konden ten behoeve van de collectie aankopen worden gefinancierd, zoals een nog ontbrekende prent. Het resterende bedrag zal ook op deze wijze worden besteed. Via het Landheer van Hengforden Fonds zullen deze schenkingen worden voortgezet.

Dr. H.O.C. Ruding Fonds

Ter gelegenheid van zijn afscheid als voorzitter van de Raad van Toezicht stelde Onno Ruding in september 2013 het Dr. H.O.C.R. Ruding Fonds in. De gelden van dit fonds worden aangewend ten behoeve van aankoop, restauratie, onderzoek en publicaties en in het bijzonder van 17e-eeuwse schilderijen, Delfts blauw en zilver.

Fonds Voluntariaat Vrijwilligers

Met ingang van 2016 wordt vijftig procent van de brutomarge van de opbrengsten uit de vrijwilligersactiviteiten gedoteerd aan het Fonds Voluntariaat Vrijwilligers. Gelden uit dit fonds worden door Paleis Het Loo aangewend voor aankopen, restauraties en bijzondere projecten. De mutaties van dit fonds worden gespecificeerd in de jaarrekening van Paleis Het Loo. In 2017 werden met steun van dit fonds een met diamant bezette gouden ring met bijbehorend foedraal, een wijnglas met gravures van Oranjeboom en wapens van stadhouder Willem V (1748-1806) en Koningin

Wilhelmina van Pruisen (1752-1820) aangekocht. Daarnaast werd de aanschaf van vier delen van het huwelijksservies van Louise, Prinses van Pruisen (1808-1870) en Frederik, Prins der Nederlanden (1797-1881) en drie prenten van Romeyn de Hooghe (1645-1708) mogelijk gemaakt. Ook konden twee schilderijen aan de collectie worden toegevoegd; een set van twee miniatuurportretten met afbeeldingen van Willem III, Prins van Oranje (1650-1702) en Mary II Stuart, Koningin van Engeland (1662-1695) en een olieverf op doek van Elias van den Broeck (1649/1650-1708), *Vivat Rex*.

BALANS PER 31 DECEMBER 2017

ACTIVA (in euro's)	2017	2016	PASSIVA	2017	2016
Materiële vaste activa	4.825.554	1.870.156	Algemene reserve	1.033.508	998.363
Financiële vaste activa	33.472	44.325	Bestemmingsreserve	57.637	65.000
Vaste Activa	4.859.026	1.914.481	Bestemmingsfonds OCW	3.153.348	13.244.705
Voorraden	274.088	294.689	Eigen vermogen	4.244.493	14.308.068
Vorderingen	4.203.152	1.936.890	Aankoopfonds	1.230.122	1.263.444
Liquide middelen	11.444.856	14.550.564	Voorzieningen	125.448	125.920
Vlottende activa	15.922.096	16.782.143	Langlopende schulden	10.384.931	-
			Kortlopende schulden	4.796.128	2.999.192
	20.781.122	18.696.624		20.781.122	18.696.624

CATEGORIALE EXPLOITATIEREKENING OVER 2017

BATEN (in euro's)	2017	begroting 2017	2016
Eigen inkomsten			
- Publieksinkomsten			
- Kaartverkoop	3.249.535	3.560.000	2.648.357
- Overige publieksinkomsten	1.069.425	1.002.000	797.851
- Publieksinkomsten buitenland	-	-	-
Totaal Publieksinkomsten	4.318.960	4.562.000	3.446.208
- Sponsorinkomsten	-	175.000	20.661
- Overige directe inkomsten	328.804	350.000	297.091
Totaal overige directe inkomsten	328.804	525.000	317.752
Totaal directe inkomsten	4.647.764	5.087.000	3.763.960
- Indirecte inkomsten	265.288	130.000	221.133
- Private middelen			
- Particulieren (incl. Vriendenver.)	27.928	15.000	24.448
- Bedrijven	32.010	75.000	856.500
- Private fondsen	-	-	-
- Goede doelenloterijen	746.672	775.000	822.158
Totaal bijdragen uit private middelen	806.610	865.000	1.703.106
Totaal eigen inkomsten	5.719.662	6.082.000	5.688.199
Structurele subsidie OCW			
- Regeling specifiek cultuurbeleid	3.078.085	3.020.000	4.442.206
- Erfgoedwet onderdeel huisvesting	3.991.594-	12.419.000	7.569.597
- Erfgoedwet onderdeel collectiebeheer	1.449.678	1.422.000	-
Totaal structurele subsidies	536.169	16.861.000	12.011.803
Incidentele publieke subsidies	23.518	-	780.554
Totale Subsidies / Bijdragen	559.687	16.861.000	12.792.357
TOTALE BATEN	6.279.349	22.943.000	18.480.556

LASTEN (in euro's)	2017	begroting 2017	2016
Personeelslasten	7.414.479	7.469.000	6.901.322
Huisvestingslasten	5.369.096	3.180.000	5.915.304
Afschrijvingen	215.893	230.000	198.904
Aankopen	153.704	142.000	51.738
Overige lasten	3.204.937	2.996.000	2.884.636
TOTALE LASTEN	16.358.109	14.017.000	15.951.904
SALDO UIT GEWONE BEDRIJFSUITOEFENING	10.078.760-	8.926.000	2.528.652
Saldo rentebaten/-lasten	7.284-	26.000-	8.394
Resultaat deelneming	10.853-	-	7.615-
Mutatie aankoopfonds	33.322	-	788.970-
EXPLOITATIERESULTAAT	10.063.575-	8.900.000	1.740.461

CATEGORIALE EN FUNCTIONELE EXPLOITATIEREKENING OVER 2017

FUNCTIONEEL →	Totaal	Publieksactiviteiten	Collectiebeheer	Algemeen Beheer
CATEGORIAAL ↓				
BATEN (in euro's)				
Eigen inkomsten				
- Publieksinkomsten				
- Kaartverkoop	3.249.535	3.249.535	-	-
- Overige publieksinkomsten	1.069.425	1.069.425	-	-
- Publieksinkomsten buitenland	-	-	-	-
Totaal Publieksinkomsten	4.318.960	4.318.960	-	-
- Sponsorinkomsten	-	-	-	-
- Overige directe inkomsten	328.804	328.804	-	-
Totaal overige directe inkomsten	328.804	328.804	-	-
Totaal directe inkomsten	4.647.764	4.647.764	-	-
- Indirecte inkomsten	265.288	243.511	-	21.777
- Private middelen				
- Particulieren (incl. Vriendenver.)	27.928	10.228	17.700	-
- Bedrijven	32.010	27.500	4.510	-
- Private fondsen	-	-	-	-
- Goede doelenloterijen	746.672	746.672	-	-
Totaal bijdragen uit private middelen	806.610	784.400	22.210	-
Totaal eigen inkomsten	5.719.662	5.675.675	22.210	21.777
Structurele subsidie OCW				
- Regeling specifiek cultuurbeleid	3.078.085	2.010.804	1.067.281	-
- Erfgoedwet onderdeel huisvesting	3.991.594-	1.876.049-	918.067-	1.197.478-
- Erfgoedwet onderdeel collectiebeheer	1.449.678	-	1.449.678	-
Totaal structurele subsidies	536.169	134.755	1.598.892	1.197.478-
Incidentele publieke subsidies	23.518	23.518	-	-
Totale Subsidies / Bijdragen	559.687	158.273	1.598.892	1.197.478-
TOTALE BATEN	6.279.349	5.833.948	1.621.102	1.175.701-
LASTEN (in euro's)				
Personeelslasten	7.414.479	4.777.505	1.653.992	982.982
Huisvestingslasten	5.369.096	2.523.475	1.234.892	1.610.729
Afschrijvingen	215.893	171.442	-	44.451
Aankopen	153.704	-	153.704	-
Overige lasten	3.204.937	2.449.753	74.022	681.162
TOTALE LASTEN	16.358.109	9.922.175	3.116.610	3.319.324
SALDO UIT GEWONE BEDRIJFSUITOEFENING	10.078.760-	4.088.227-	1.495.508-	4.495.025-
Saldo rentebaten/-lasten	7.284-	-	-	7.284-
Resultaat deelneming	10.853-	-	-	10.853-
Mutatie aankoopfonds	33.322	-	33.322	-
Toerekening Algemeen beheer		3.343.722-	1.169.440-	4.513.162
EXPLOITATIERESULTAAT	10.063.575-	7.431.949-	2.631.626-	-
Verrekening mutatie bestemmingsfonds huisvesting OCW	10.156.798	7.525.172	2.631.626	-
EXPLOITATIERESULTAAT NA CORRECTIE	93.223	93.222	-	-

PERSONEEL EN VRIJWILLIGERS

BATEN (in euro's)	Huidig boekjaar		Begroting		Vorig boekjaar	
	€	fte	€	fte	€	fte
Specificatie personeelslasten						
- Waaran vast contract	6.223.220	107	6.366.072	111	6.149.830	111
- Waaran tijdelijk contract	647.666	14	802.928	14	367.520	11
- Waaran inhuur	543.593		300.000		383.972	
Personeelslasten totaal	7.414.479	121	7.469.000	125	6.901.322	122
Vrijwilligers		aantal		aantal		aantal
Vrijwilligers: fte		11		11		11
Vrijwilligers: personen		179		194		194

7

BuitenGewoon OPEN

38

paleishetloo.nl/zien-doen

CONCLUSIE & Vooruitblik 2018

38 In 2018 ligt tijdens BuitenGewoon Open de nadruk op de paleistuinen en het Stallenplein. Onze bezoekers krijgen ook de mogelijkheid om de Vernieuwing & Verbouwing vanaf het dak te bekijken.

Aan het eind van het verslagjaar was het zover; de Vernieuwing & Verbouwing stond voor de bijna gesloten deur. Voorbereid en intussen gewend - immers, de verhuizing van de medewerkers naar het Stallencomplex werd nog in 2017 voltooid en de uithuizing van de collectie was al voortvarend gestart - maakten we er een feestelijk ceremonieel van. Echt dicht gaan we niet; de komende drie jaar is Paleis Het Loo van april tot en met september en drie weken tijdens de kerstperiode BuitenGewoon Open. Onder die naam presenteren wij een aantrekkelijke en originele programmering.

Zo zijn de tuinen de spil waar onze exposities, evenementen en activiteiten om draaien. Onder de naam Buitengewoon Bloeiend worden de borders voorzien van andere beplanting. Naast de al sinds de zeventiende eeuw bekende plantensoorten krijgen jongere planten de ruimte, waardoor we een ware kleurexplosie in de tuinen bewerkstelligen. Tijdens de *September Tuinmaand* organiseren we op donderdagen en vrijdagen speciale tuinactiviteiten als kijkjes in de kassen of kwekerijen en wandelingen langs de meest interessante en opmerkelijkste plekken. Denk aan de Oranje-wandeling langs het Badpaviljoen, Theepaviljoen en de koninklijke botenhuizen. Het dak is tijdens BuitenGewoon Open toegankelijk voor publiek, waardoor onze bezoekers kunnen genieten van het fraaie uitzicht over de tuinen.

Tijdens de de Vernieuwing & Verbouwing is Paleis Het Loo BuitenGewoon Open met een aansprekende programmering en aantrekkelijke publieksevenementen in de tuinen en stallen.

Voor klassieke autoliefhebbers is Paleis Het Loo aankomende zomer the place to be, met het *Concours d'Elégance* en het evenement *Koninklijke PK's*. Paardenkracht is er ook bij *Royal Polo at the Palace* en in de *Stallen & Koetshuizen*. Muzikaal spektakel bieden wij tijdens het *Concert op Hemelvaartsdag* en de zomermatinee van *Een vrolijke noot*. Traditiegetrouw zijn er de *Prinsen- & Prinsessendagen* en *Winterpaleis Het Loo*, terwijl onze buitenfair *Spirit of Winter* een voorjaarspendant krijgt in de *Pinksterbrocante*. En onze jongste bezoekers kunnen samen met hun ouders en/of grootouders terecht in het *Kinderatelier*. Ook *Winterpaleis Het Loo* met de IJsbaan komt weer op het Stallenplein, ditmaal met een enorme eigentijdse kersttafel onder de Aanspanplaats en bijzondere kerstdecoraties.

2018 wordt een spannend jaar. Het bouwen aan de toekomst is letterlijk en figuurlijk begonnen, sommige medewerkers zullen 'anders' werken en alle voorwerpen die normaliter in het paleis stonden zijn elders ondergebracht. Het vertrouwen in de medewerkers, vrijwilligers, leden van de Raad van Toezicht en die van het Projectbureau Vernieuwing & Verbouwing is groot. Ons vertrouwen breidt zich volgend jaar uit naar de bouwvakkers, asbestsaneerders, art-handlers en vele anderen die bijdragen aan het nieuwe Paleis Het Loo. Met veel plezier en energie gaan wij aan de slag!

FACTS & Figures

PUBLIEK & *Programma*

- Bezoekers: 393.152, waarvan 32.000 voor *Elisabeth in Concert*
- Museumkaarthouders: 99.578
- BankGiro Loterij VIP-KAARTEN: 25.426
- E-tickets: 21.757
- Scholieren: 10.824
- Bezoekers expositie *Chapeaux! de hoeden van Koningin Beatrix*: 70.780
- Gemiddelde waardering nieuwe educatieprogramma's: 8,3
- Ritten pendeldienst: 22.475
- Rondleidingen inclusief toegang tot dak: 20.917
- Audiotours: 17.812

VERZAMELEN & *Bewaren*

- Aanwinsten: 425
- Tentoonstellingsverkeer: 1.476 (sets)
- Digitale registratiegraad: 72,9%
- Gebarcodeerde objecten: 48.042
- Nieuwe mediarecords: 8.146
- Ontzamelde objecten: 752 (sets)

PERSONEEL & *Organisatie*

- Aantal medewerkers: 148/120 fte
- Aantal vrijwilligers: 179
- Ziekteverzuim: 6,16 % - waarvan 4,69% lang verzuim

FINANCIËN, PARTNERS & *Fondsen*

- Gift BankGiro Loterij: € 300.000
- Gift geormerkt werven BankGiro Loterij: € 660.000
- Bijdrage ABN AMRO Sponsor *Chapeaux!* tentoonstelling: € 25.000

MARKETING & *Communicatie*

- Facebook: 1.149.693 likes en vermeldingen
- Twitter Paleis Het Loo: 3.733 volgers
- Twitter Tuin Paleis Het Loo: 3.255 volgers
- Twitter Educatie Paleis Het Loo: 705 volgers
- Instagram: 3.491 volgers
- YouTube weergaven: 197.653
- Websitebezoeken: 1.089.702
- Magazine: 4 edities / totale oplage 100.000
- Nieuwsbriefabonnees: 19.025
- Giveaway: 15.000 zakjes Queen Mary Mix (blauwwitte bloemzaadmengsel)

Campagne *Chapeaux! de hoeden van Koningin Beatrix*

- Bekeken videoadvertenties: 18.532
- Bekeken displayadvertenties: 21.731
- Bekeken Facebookadvertenties: 58.933

Campagne *Kom nu het nog kan!*

- Bekeken videoadvertenties: 69.323
- Bekeken displayadvertenties: 45.255
- Bekeken Facebookadvertenties: 188.784

Posities, ranglijsten en aanbevelingen

- Een score van 4,6 (van 5) op Facebook
- Aanbevelingen op Tripadvisor

RESTAURANT BALZAAL & *Prins Hendrik Garage*

- 6.100 high tea's
- 7.500 hoedentaartjes n.a.v. *Chapeaux! de hoeden van Koningin Beatrix*

DE WINKEL *verkocht*

- 11.484 ansichtkaarten en kaartenmapjes
- 7.639 boeken
- 862 sieraden
- 3.255 pakjes servetten en 726 zakdoekjes
- 4.170 potten confiture
- 2.320 onderzetborden
- 436 vingerhoedjes
- 1.043 bouwplaten
- 3.354 kerstballen

COLOFON

Tekst

Marieke Berendsen, Fabienne van Beek,
Karlien Dijkstra, Angelique van den Eerenbeemd,
Pien Harms, Michel van Maarseveen, Laura Meerveld,
Susanne te Riet, Liesbeth Schotsman, Gerdi Verbeet.

Redactie en interviews

WerkOpZolder / Anton Kos

Beeldresearch

Angelique van den Eerenbeemd / Laura Meerveld

Beeldredactie

WerkOpZolder / Anton Kos

Vormgeving

Tripp creatieve communicatie / Esther Lipke

Druk

Drukkerij Coers & Roest

Stichting Paleis Het Loo

Nationaal Museum
Koninklijk Park 1
7315 JA Apeldoorn
paleishetloo.nl
info@paleishetloo.nl

Alle afbeeldingen

© Paleis Het Loo, tenzij anders vermeld.

Fotografie omslag voorzijde: Hesmerg en Nanette de Jong. Fotografie omslag achterzijde: Classic Events.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, niet elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Paleis Het Loo.

PALEIS HET LOO

BankGiroLoterij
WIN MEER, BELEEF MEER

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

PALEIS HET LOO

*Koninklijk Park 1
7315 JA Apeldoorn
t +31 (0)55 577 24 00
i paleishetloo.nl
e info@paleishetloo.nl*

